

Actualisatie 2022-2026

Pact van Ruigenhoek

SAMEN ÉÉN WERELDERFGOED

Actualisatie Pact van Ruigenhoek 2022-2026

Onze voornemens: 7

Aanzet tot uitwerking van onze voornemens 8

1. Wij koesteren en ontwikkelen het UNESCO Werelderfgoed Hollandse Waterlinies en dragen het uit. 8

2. Met het Werelderfgoed Hollandse Waterlinies als inspiratiebron leggen wij relaties met andere maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Hierbij zoeken wij naar passende functiecombinaties. In verband hiermee verbeteren wij ook de toegankelijkheid (barrières slechten). 10

3. Wij doen het samen 14

Voorbeeldprojecten ter inspiratie 18

Achtergrond en context van de actualisatie 20

Een nieuw hoofdstuk:
de unieke waarde van
het Werelderfgoed
Hollandse Waterlinies
koesteren en verbinden
met maatschappelijke en
ruimtelijke opgaven.

UNESCO Werelderfgoed Hollandse Waterlinies

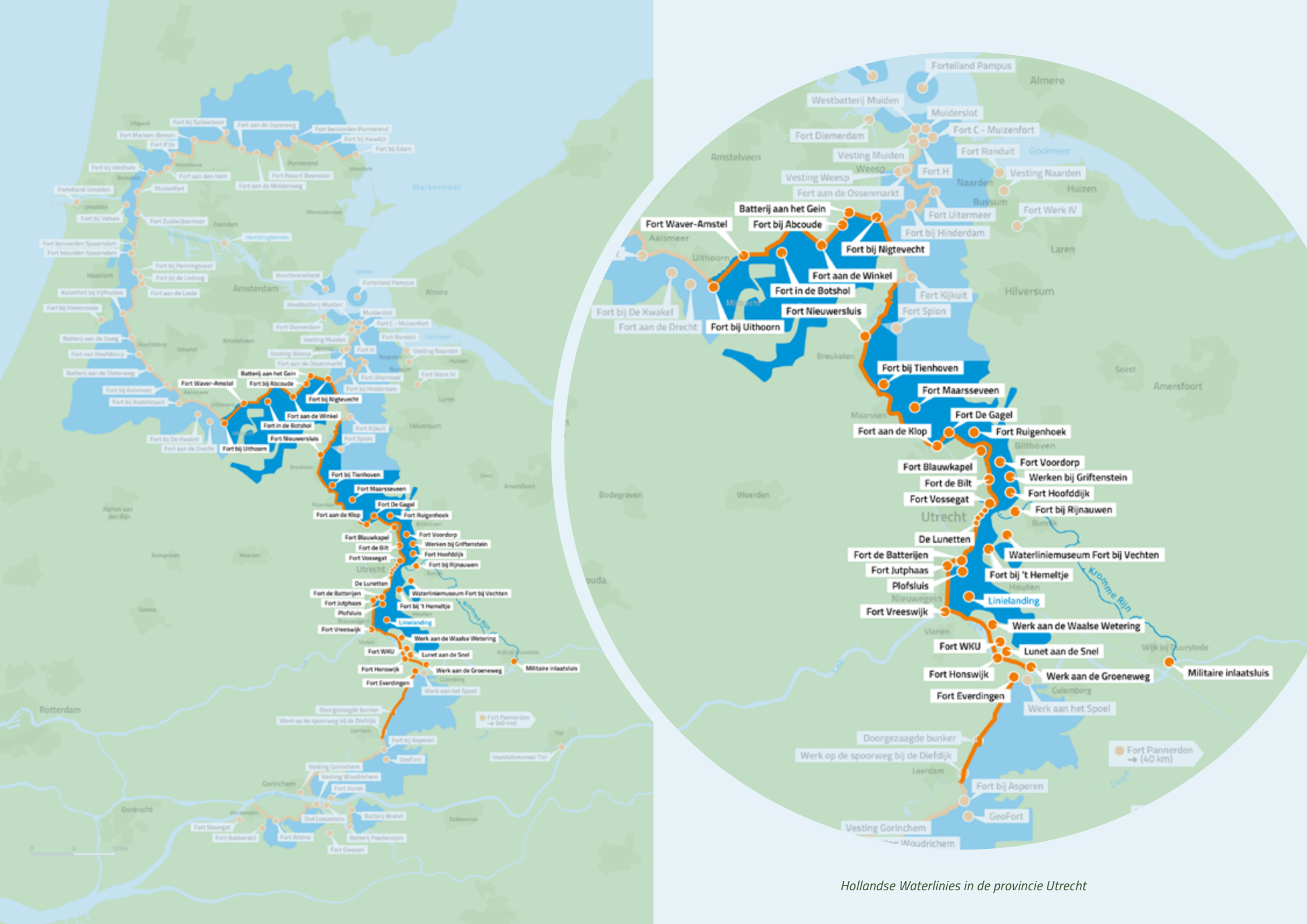
Het is gelukt! De gezamenlijke inspanningen om voor de Hollandse Waterlinies de Werelderfgoedstatus te bereiken, hebben succes gehad. Op 26 juli 2021 kregen wij pactpartners het bericht dat de Nieuwe Hollandse Waterlinie op de UNESCO Werelderfgoedlijst is gekomen, als uitbreiding op de Stelling van Amsterdam. Een icoon voor de provincie Utrecht, de andere provincies waarin de Hollandse Waterlinies liggen en voor heel Nederland. Deze status geeft veel kansen: meer aandacht van bewoners, bezoekers, bedrijven en besturen. Tegelijkertijd geeft het ons als Pactpartners ook een verantwoordelijkheid om dit erfgoed te behouden voor volgende generaties en te ontwikkelen en om hierin gezamenlijk op te trekken. Dit vraagt om samenwerking, kennisdeling, bestuurlijke en ambtelijke aandacht in brede zin, financiële middelen, maar ook om een slimme inzet op het maatschappelijk en economisch benutten en uitdragen van het “goud” dat we in handen hebben.

Grote maatschappelijke opgaven

Wij beseffen dat we binnen de provincie Utrecht met elkaar staan voor enorme maatschappelijke en ruimtelijke uitdagingen op het gebied van klimaat en energie, wonen en werken, bereikbaarheid, landbouw, recreatie, groen en natuur. Op een relatief klein grondgebied komen deze uitdagingen elkaar tegen in het unieke landschap van de Hollandse Waterlinies. De combinatie van deze opgaven brengt kansen, maar soms ook spanningen met zich mee. Wij willen gezamenlijk onderzoeken hoe wij de kwaliteiten van de Hollandse Waterlinies kunnen inzetten als inspiratiebron voor de ontwikkeling van functies waar maatschappelijk behoefte aan is.

Spanning en zoeken van balans

Wij merken dat de combinatie van doelstellingen in de gebieden van de Hollandse Waterlinies regelmatig spanningen geeft. Bijvoorbeeld de spanning tussen het erfgoed beschermen en nieuwe functies ontwikkelen. Maar ook de spanning tussen recreatie stimuleren en het rustige karakter van het gebied bewaren. Onze regio groeit; de druk op de vrije ruimte neemt toe. Door de bouw van woningen en bedrijven is ook ruimte nodig voor allerlei andere voorzieningen zoals sport, parken, scholen, fiets- en wandelpaden. Ook de opgaven klimaat en energie doen een beroep op de schaarse ruimte. We zien daar gedeelde, maar soms ook tegengestelde belangen en spanning in relatie tot het erfgoed. Met name waar de Hollandse Waterlinies de stadsranden raken, zijn de uitdagingen vaak complex. Dit vraagt om een brede en integrale benadering en afwegingen. Gezamenlijk willen wij per deelgebied verkennen welke opgaven en kansen er zijn en zoeken naar een goede balans.

Hollandse Waterlinies in de provincie Utrecht

Nieuwe fase in de samenwerking

Wij realiseren ons dat de benoeming van de Hollandse Waterlinies tot Werelderfgoed iets betekent voor onze Pactsamenwerking. Deze gaat een nieuwe, volwassen fase in. De bescherming van het Werelderfgoed Hollandse Waterlinies is een verantwoordelijkheid, waarin wij zorgvuldige keuzes willen maken, die we op een goede manier willen verantwoorden naar het Rijk en UNESCO.

Maar de Hollandse Waterlinies gaan niet “op slot”, daarvoor zijn zij veel te waardevol. Wij willen dat de Hollandse Waterlinies toegankelijk en zichtbaar zijn en worden beleefd, met een goede afstemming en inpassing van andere maatschappelijke functies. De Hollandse Waterlinies hebben veel te bieden: indrukwekkende forten, slimme waterwerken, rust en ruimte en weidse uitzichten. Wij willen in deze gebieden op een passende wijze inspelen op en ruimte bieden aan de grote opgaven, waar wij gezamenlijk voor staan, op het gebied van klimaat en energie, wonen en werken, bereikbaarheid, landbouw, recreatie, groen en natuur.

Op een relatief klein grondgebied komen deze uitdagingen elkaar tegen in het unieke landschap van de Hollandse Waterlinies. Dit vraagt om een integrale benadering waarbij het erfgoed van de Hollandse Waterlinies als kans wordt benut. Alleen door intensief samen te werken over de grenzen van gemeenten en eigendommen heen, kunnen wij passende functiecombinaties vinden, waar maatschappelijk behoefte aan is. De samenwerking in onderzoek, in het wegen van belangen en het zoeken naar oplossingen op maat is de kracht van de regionale samenwerking in ons Pact, maar ook in andere samenwerkingsverbanden.

Succesvolle samenwerking voortzetten

Het Pact van Ruigenhoek uit 2017 is een intentieverklaring om intensief samen te werken aan de bescherming, ontwikkeling, recreatieve benutting en het vergroten van de bekendheid van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en Stelling van Amsterdam. Via dit pact hebben wij een vruchtbare

samenwerking tot stand gebracht en mooie resultaten bereikt. De keuze voor de vijf samenwerkingsthema's Water, Bescherming, Marketing en Toerisme, Recreative benutting en Ontwikkeling duurzaam gebruik heeft gewerkt, doordat het focus gaf aan onze samenwerking. In het Regionaal Actieprogramma 2018-2022 van het Pact van Ruigenhoek hebben wij per thema concrete acties afgesproken waarmee wij gezamenlijk aan de slag zijn gegaan. Van elk thema laten wij een concreet projectresultaat zien, zie hiervoor de bijlage.

Regionaal Actieprogramma 2022-2026

De Werelderfgoedstatus en de actuele maatschappelijke en ruimtelijke opgaven, vragen om een hernieuwing van onze intentieverklaring. Wij willen de succesvolle samenwerking van de afgelopen jaren voortzetten, met nieuwe accenten. Het regionaal actieprogramma dat hieruit voortkomt zullen wij na de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022 opstellen, om de dan aangetreden nieuwe gemeentebestuurders ruimte te geven om samen met de andere bestuurders binnen het Pact hun ideeën hierin te verwerken en hierbij in te spelen op accenten in het nieuwe Regeerakkoord “Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst” (15 december 2021). Bij het opstellen van het Regionaal Actieprogramma 2022-2026 zullen wij de samenwerkingsthema's in onderling overleg opnieuw benoemen.

Karakter Pact van Ruigenhoek

Het Pact van Ruigenhoek bestaat uit de Hollandse Waterlinies gemeenten, provincie Utrecht, grootgrondeigenaren Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten en de waterschappen. De aanjagende, verbindende en slagvaardige samenwerking van het Pact van Ruigenhoek heeft in de eerste periode (2017–2021) tot vele concrete resultaten en nieuwe samenwerkingen geleid. Dat is wat het Pact kenmerkt; een informeel enthousiast samenwerkingsplatform/bondgenootschap dat met elkaar ambities voor de Hollandse Waterlinies omarmt, versterkt, ontwikkelt en benut. Het Pact bundelt en deelt kennis en informatie, concretiseert ideeën in een jaarlijks uitvoeringsprogramma en trekt gezamenlijk op voor het verkrijgen van bestuurlijke aandacht voor de Hollandse Waterlinies. De pactleden delen een verantwoordelijkheid om gezamenlijk en integraal nadenken en aanpakken te stimuleren en daarbij elkaar te inspireren. In het Pact wordt géén beleid gemaakt en er vindt géén bestuurlijke besluitvorming plaats. Het Pact heeft dus geen juridisch karakter.

De Pact van Ruigenhoek ambassadeurs over de periode 2017-2021

Jan Kuiper (wethouder Nieuwegein)

De waterlinie verbindt het heden met het verleden en de toekomst. De waterlinie verbindt ons als partijen ook en is bepalend voor onze gezamenlijke identiteit. We inspireren en leren van en met elkaar. Dit Pact is een voorwaarde voor intergemeentelijk samenwerken.

Maarten Divendal (burgemeester De Ronde Venen))

De winst van het Pact zit in de slagvaardigheid en de informele samenwerkingsvorm met centrale regie bij de provincie Utrecht. Ik spreek de wens uit dat dit in een volgend Pact met dezelfde daadkracht wordt voortgezet.

Wil Kosterman (wethouder Wijk bij Duurstede)

Met het Pact hebben we veel bereikt op het gebied van Marketing en Toerisme. Belangrijk dat we met elkaar de Hollandse Waterlinies op de kaart blijven zetten bij inwoners en bezoekers en vooral bij onze jeugd. Dit unieke erfgoed mag niemand missen.

Bea de Buisonjé (bestuurder Amstel, Gooi Vecht)

De Hollandse Waterlinies is een belangrijk onderdeel van het watersysteem in het westen van Nederland. Als waterschappen zijn we dan ook enorm blij met de samenwerking binnen het Pact. Want dankzij de integrale benadering kunnen we de stem van het water laten horen.

Onze voornemens:

1. Wij koesteren en ontwikkelen het UNESCO Werelderfgoed Hollandse Waterlinies en dragen het uit:

Wij koesteren en ontwikkelen de unieke cultuurhistorische waarde van het Werelderfgoed Hollandse Waterlinies en dragen het verhaal ervan uit, waarbij wij een verbinding leggen met de grote maatschappelijke en ruimtelijke opgaven van nu en later, zoals klimaat en energie, wonen, economische activiteiten, werkgelegenheid, bereikbaarheid, landbouw, recreatie, groen en natuur.

2. Met het Werelderfgoed Hollandse Waterlinies als inspiratiebron leggen wij relaties met andere maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Hierbij zoeken wij naar passende functiecombinaties.

In verband hiermee verbeteren wij ook de toegankelijkheid (barrières slechten). Naast het koesteren en ontwikkelen van het Werelderfgoed Hollandse Waterlinies staan wij in de provincie Utrecht voor andere grote maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Wij gaan pro-actief op zoek naar kansen en mogelijkheden om in de Hollandse Waterlinies ruimte te bieden aan passende functiecombinaties, waar maatschappelijk en ruimtelijk

behoefte aan is. In samenhang hiermee verbeteren wij ook de toegankelijkheid. Wij zetten ons in om te onderzoeken welke functies goed passen en stimuleren innovaties en ontwerpend onderzoek. Met name waar de Hollandse Waterlinies de stadsranden raken, zijn de uitdagingen vaak complex. Dit vraagt om een brede en integrale benadering en afwegingen.

3. Wij doen het samen: Wij werken gebiedsgericht en themagericht samen met onze Pactpartners en andere betrokkenen, volgens de uitgangspunten van de Omgevingswet:

- Wij werken samen als één overheid.
- Wij stellen de kwaliteit van de leefomgeving centraal en werken integraal.
- Wij bieden ruimte voor lokaal maatwerk.
- Wij bevorderen meedoen en betrekken van burgers en organisaties.
- Wij harmoniseren onze teksten over de Hollandse Waterlinies in de gemeentelijke omgevingsplannen.

Wij dragen ieder bij binnen de doelen, taken en mogelijkheden van de eigen organisatie. Ook borgen wij de werkwijze in onze organisaties.

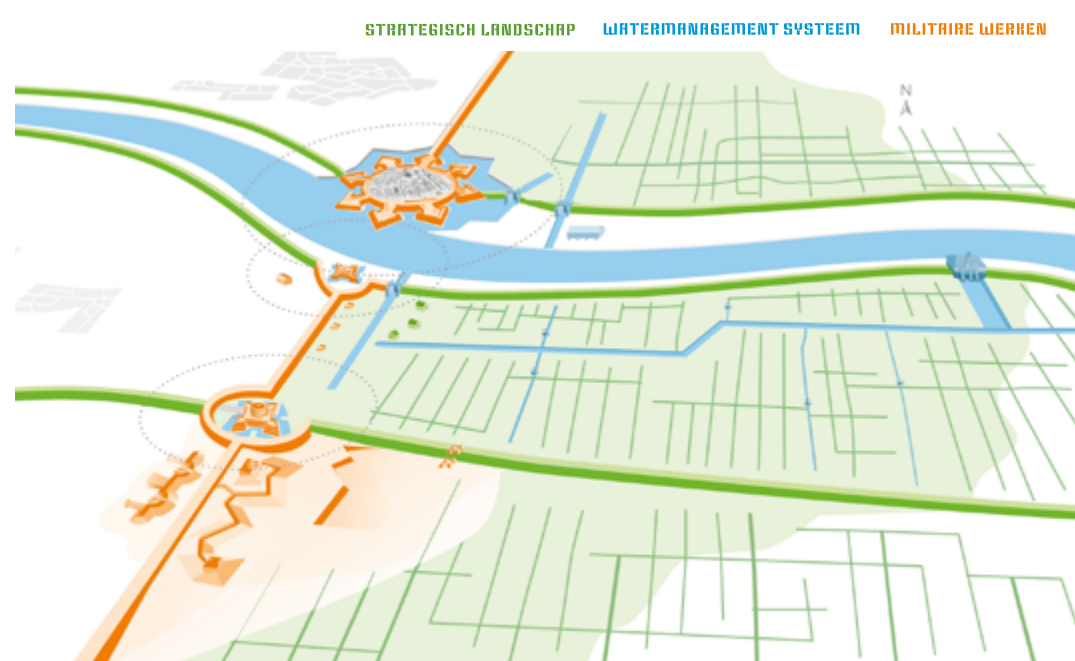
Aanzet tot uitwerking van onze voornemens

De hier volgende uitwerking is een aanzet voor besprekingen om te komen tot een Regionaal Actieprogramma. Dit krijgt vorm en inhoud in het vervolgproces na de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022. De dan aangetreden nieuwe gemeentebestuurders krijgen de ruimte om, samen met de andere bestuurders binnen het pact, hun ideeën hierin te verwerken en hierbij in te spelen op de accenten in het nieuwe Regeerakkoord “Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst” (15 december 2021). Bij het opstellen van het Regionaal Actieprogramma zullen wij de samenwerkingsthema’s opnieuw benoemen.

Deze aanzet is een intentie en heeft geen juridisch karakter.

1. Wij koesteren en ontwikkelen het UNESCO Werelderfgoed Hollandse Waterlinies en dragen het uit.

Wij koesteren en ontwikkelen de unieke cultuurhistorische waarde van het Werelderfgoed Hollandse Waterlinies en dragen het verhaal ervan uit, waarbij wij een verbinding leggen met de grote maatschappelijke en ruimtelijke opgaven van nu en later, zoals klimaat en energie, wonen, economische activiteiten, werkgelegenheid, bereikbaarheid, landbouw, recreatie, groen en natuur.

Universele waarden en kernkwaliteiten beschermen

Wij beschermen de universele waarden van de Hollandse Waterlinies: het landschap, het watersysteem en de militaire werken. Wij koesteren de kernkwaliteiten: het unieke, in samenhang met het landschap ontworpen militaire verdedigingssysteem uit de negentiende en twintigste eeuw, de grote openheid en het groene en rustige karakter van het gebied. Deze kwaliteiten geven de provincie Utrecht karakter en aantrekkingskracht. Doordat het landschap en erfgoed van de Hollandse Waterlinies heel gevarieerd zijn, verschillen ook de kernkwaliteiten per deelgebied. De kernkwaliteiten van de Hollandse Waterlinies vormen een inspiratiebron voor ontwikkeling. De kwaliteiten van de rijksmonumentale bouwwerken (zoals forten en sluizen), kanalen, het groen en het landschap hebben een belangrijke toegevoegde waarde voor diverse functies.

Het verhaal van het UNESCO Werelderfgoed Hollandse Waterlinies

Het verhaal van de Hollandse Waterlinies is het verhaal van het verleden, heden en toekomst. Het verhaal van het verleden is de historie, de reden

dat de Hollandse Waterlinies uniek en uitzonderlijk zijn en daarom UNESCO Werelderfgoed. Het verhaal ook van de twee linies Stelling van Amsterdam en Nieuwe Hollandse Waterlinie en van de drie hoofdkenmerken: het strategische landschap, het watermanagement systeem en de militaire werken. Dit historische verhaal wordt in de gebiedsanalyses die de provincie maakt per gebied beschreven, zodat het inspiratie kan bieden voor passende gebiedsvisies en -ontwikkelingen. De gebiedsanalyses zijn te beschouwen als handvaten om de cultuurhistorische waarden van de Hollandse Waterlinies in specifieke gebieden beter te leren kennen en ze in te zetten als inspiratiebron voor ontwikkeling.

Het verhaal van het heden is het huidige gebruik en hoe de Hollandse Waterlinies nu te ontdekken en te beleven zijn. En het verhaal van de toekomst is de vraag wat de Hollandse Waterlinies kunnen bijdragen aan de verschillende opgaven die er liggen, op het gebied van energie, klimaatadaptatie, natuur, groen, recreatie, wonen, voorzieningen en leefbaarheid.

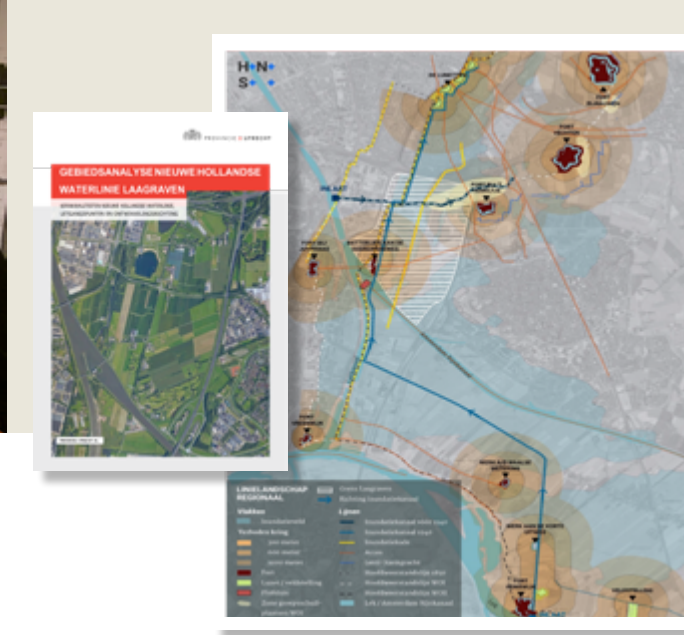
Educatie

Voorlichting en educatie zijn belangrijke instrumenten om het verhaal van de Hollandse Waterlinies breed onder de aandacht te brengen en over te dragen aan volgende generaties. Mensen zijn vaak positief verrast wanneer zij kennismaken met het samenhangende geheel van indrukwekkende forten, ingenieuze waterwerken en het afwisselende landschap en het verhaal

erachter. Wij dragen het verhaal over de geschiedenis van de Hollandse Waterlinies uit en vertellen hoe bodem en water werden ingezet in de strijd tegen vijanden. Dit verhaal vertellen wij aan inwoners van alle leeftijden, bestuurders, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Het oorspronkelijke landschap van de Hollandse Waterlinies biedt een schat aan mogelijkheden en vormt een inspiratiebron voor de vraagstukken van morgen. Voor de nieuwe gemeentebestuurders en andere betrokkenen, organiseren wij informele bijeenkomsten op inspirerende plekken, waar zij de bijzondere sfeer en het belang van de Hollandse Waterlinies kunnen ervaren en gaan herkennen.

Voorlichting en rol ambassadeurs

Op elk van de thema’s waarop wij sinds 2017 samenwerken hebben wij bestuurlijke ambassadeurs, die samen met de door de provincie Utrecht gefaciliteerde thematrekkers concrete activiteiten in gang zetten en realiseren. Daarnaast brengen de ambassadeurs hun thema en de Hollandse Waterlinies actief in bij overleggen en activiteiten waarbij dat zinvol is. De rol van de ambassadeurs gaan wij in de nieuwe Pactperiode verder versterken. Na de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022 verdelen we binnen het Pact opnieuw de ambassadeursrollen.

2. Met het Werelderfgoed Hollandse Waterlinies als inspiratiebron leggen wij relaties met andere maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Hierbij zoeken wij naar passende functiecombinaties. In verband hiermee verbeteren wij ook de toegankelijkheid (barrières slechten).

Naast het koesteren en ontwikkelen van het Werelderfgoed Hollandse Waterlinies staan wij in de provincie Utrecht voor andere grote maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Wij gaan pro-actief op zoek naar kansen en mogelijkheden om in de Hollandse Waterlinies ruimte te bieden aan passende functiecombinaties, waar maatschappelijk en ruimtelijk behoefte aan is.

In samenhang hiermee verbeteren wij ook de toegankelijkheid. Wij zetten ons in om te onderzoeken welke functies goed passen en stimuleren innovaties en ontwerpend onderzoek.

Met name waar de Hollandse Waterlinies de stadsranden raken, zijn de uitdagingen vaak complex. Dit vraagt om een brede en integrale benadering en afwegingen.

Keuzes en spanningen

Als pactpartners merken wij dagelijks dat het beschermen van het erfgoed van de Hollandse Waterlinies in combinatie met het ontwikkelen van

maatschappelijke functies spanningen kan geven. Het is voor ons en voor initiatiefnemers van projecten belangrijk dat duidelijk is wat wel en wat niet kan qua functies en ontwikkelingen. Daarom zijn de Gebiedsanalyses (uitwerkingen van de Interim Omgevingsverordening van de provincie) voor ons belangrijk. Deze beschrijven per gebied de universele waarden en kernkwaliteiten, waardoor duidelijk wordt waar de kwaliteiten liggen waar wij rekening mee moeten houden en waar wij op kunnen inspelen. Daarnaast ontwikkelen de provincies gezamenlijk instrumenten zoals het Afwegingskader Energie, voor het maken van heel specifieke afwegingen, Als Pactpartners vinden wij het belangrijk dat wij de komende jaren samen met initiatiefnemers van projecten ervaring opdoen in het maken van afwegingen bij het toekennen van functies aan gebouwen en gebieden binnen de Hollandse Waterlinies. Wij willen in een vroeg stadium inspirerende ideeën met elkaar delen en open met elkaar communiceren over eventuele spanningen.

Vroeg aan tafel bij maatschappelijke opgaven

Als Pactpartners gaan wij actief op zoek naar kansen en mogelijkheden om de Hollandse Waterlinies nog meer te verbinden aan de grote maatschappelijke opgaven, zoals recreatie, wonen en werken, natuurontwikkeling, klimaatadaptatie, energietransitie, verminderen stikstof en het tegengaan

van bodemdaling in de veenweidegebieden. Daarom brengen wij het thema Hollandse Waterlinies vroegtijdig in aan overlegtafels waar maatschappelijke opgaven worden besproken en ruimtelijke afwegingen worden gemaakt, zoals bijvoorbeeld bij de U10, U16, Regionale Energiestrategieën (RES'sen), Regionaal programmeren wonen en werken, Ruimtelijke Strategie Utrecht 2040, het programma en pact van Groen Groeit Mee en de Uned gebiedsonderzoeken. Het nieuwe Uitvoeringsprogramma Hollandse Waterlinies (2021-2024) helpt ons daarbij met de inzet van onze gebiedsmakelaars, verdeeld over de drie regio's Noord, Midden en Zuid. Zij hebben de afgelopen jaren een grote rol gespeeld in het leggen van contacten en het onderzoeken van ontwikkelkansen in de gebieden van de Hollandse Waterlinies. Voor het Pact is het van groot belang dat zij deze belangrijke rol voortzetten.

De gebiedsmakelaars zijn veel buiten en horen en zien wat daar speelt. Die bevindingen nemen ze mee naar collega's van betreffende teams en opgaven in het provinciehuis. Ook kan de gebiedsmakelaar een team vormen met relevante stakeholders. Deze rol wordt door de pact partners gewaardeerd omdat het bijdraagt aan een soepeler verloop van de uitvoering van projecten en handen en voeten geeft aan het concept integraal gebiedsgericht werken.

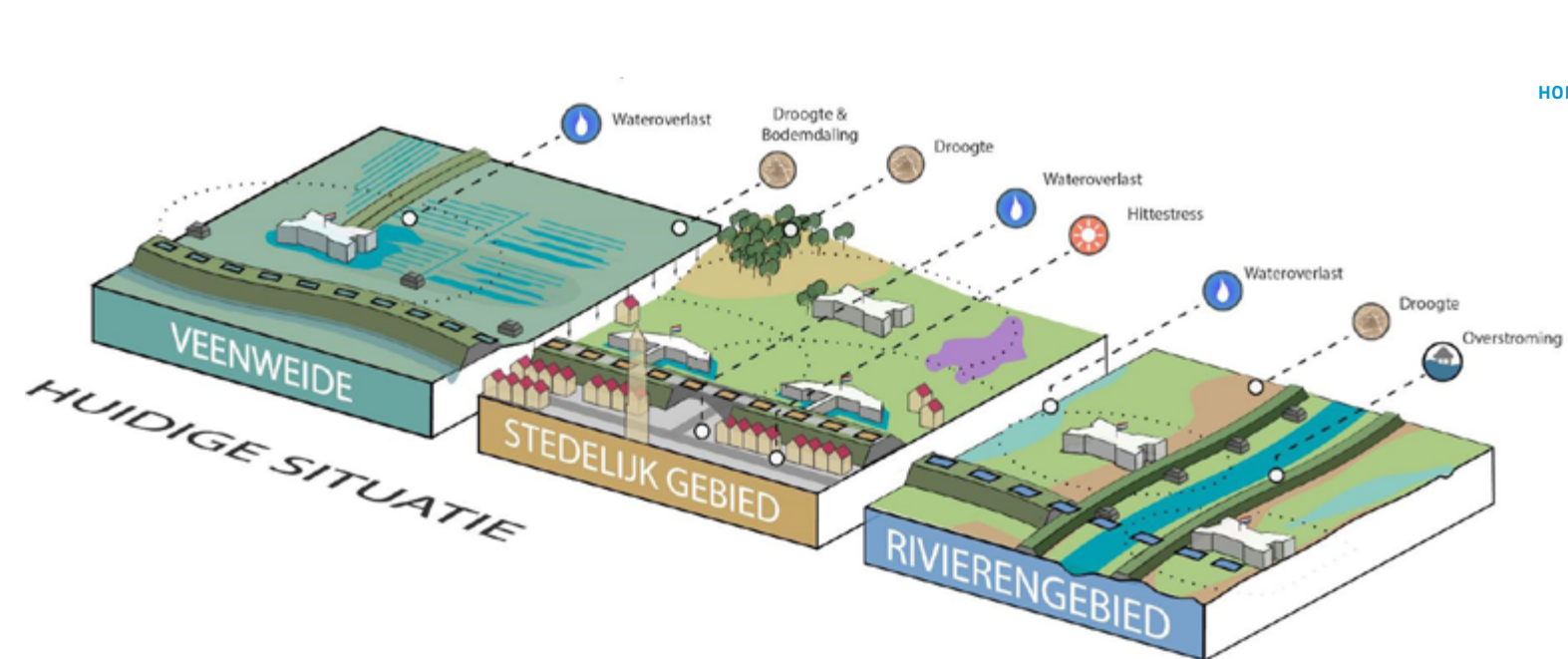
Voorlichting aan burgers en initiatiefnemers

Als pactpartners voeren wij veel gesprekken met burgers en initiatiefnemers

van projecten in de gebieden van de Hollandse Waterlinies. Bij hen leven veel vragen over de cultuurhistorische waarde van het erfgoed en welke kansen en beperkingen dit met zich meebrengt voor hun project of initiatief. Daarom willen wij, vanuit de gedeelde intenties, gezamenlijk informatiemateriaal ontwikkelen, dat ondersteuning biedt bij deze gesprekken.

Integrale verkenning van maatschappelijke en ruimtelijke opgaven per gebied

Wij pactpartners vinden het zinvol om gezamenlijk te verkennen welke samenhangende opgaven er spelen in verschillende deelgebieden van de Hollandse Waterlinies. Deze informatie willen wij in verband brengen met de cultuurhistorische en landschappelijke kwaliteiten van de gebieden. Zo verwachten wij kansrijke functiecombinaties te ontdekken en goed onderbouwde afwegingen te kunnen maken. Wij willen dit voornemen tot een integrale verkenning van opgaven gezamenlijk verder uitwerken in het Regionaal Actieprogramma 2022-2026 van het Pact. Vooruitlopend op de integrale verkenning van maatschappelijke en ruimtelijke opgaven in de verschillende gebieden, zijn de volgende opgaven al volop in beeld en worden hierop acties ondernomen:

Groene ruimte in verbinding met de stedelijk gebieden

De steden groeien, het klimaat verandert en door Corona is onze bewegingsvrijheid beperkt, werken we steeds meer vanuit huis en ervaren meer en meer het belang van een prettige leefomgeving waarin we kunnen ontspannen en op adem komen. De inwoners van de provincie hebben grote behoefte aan goed bereikbare groene gebieden met rust en ruimte, voor cultuurbeleving en recreatie, sport, uitdaging en avontuur en koelte in de zomer. Dit is te zien aan de grote aantallen wandelaars, fietsers en mountainbikers in de natuur. Aantrekkelijke groengebieden, waar men kan recreëren en waar wat te beleven valt, zijn ook voor een goed vestigingsklimaat belangrijk. De Hollandse Waterlinies leveren hieraan een goede bijdrage.

Binnen het Pact werken we samen om de forten, waterwerken en landschappen van de Hollandse Waterlinies in te zetten voor een gezonde leefomgeving voor iedereen. Hierbij bundelen wij de krachten met het programma Groen Groeit Mee.

Recreatie in balans met de leefomgeving

De benoeming van de Hollandse Waterlinies tot Werelderfgoed maakt dat nog meer recreanten en toeristen dit bijzondere erfgoed met eigen ogen willen zien. De gebieden van de Hollandse Waterlinies zijn erg aantrekkelijk

en geschikt voor recreatie. Ze lenen zich uitstekend om een educatieve rol te vervullen op het gebied van water-, klimaat- en andere vraagstukken. Binnen het Pact zetten wij ons in om bij de promotie van de Hollandse Waterlinies gerichte keuzes te maken over aan welke thema's, aanbod, plekken en routes wij bekendheid geven, gericht op verschillende leefstijlen. Wij zetten ons in om het recreatieve aanbod te verbreden, zodat naast de rustzoekers en cultuurliefhebbers, ook de recreanten die uitdaging en avontuur zoeken een aantrekkelijk aanbod kunnen vinden. Bij het verder beleefbaar maken van de Hollandse Waterlinies spelen ondernemers een cruciale rol. De Pactpartners hebben veelvuldig contact met deze ondernemers. Zij zijn vaak goed op de hoogte van de geschiedenis en bezienswaardigheden. Met een aantrekkelijk aanbod zijn zij degenen die voor bezoekers het verschil kunnen maken tijdens een ommetje, dagje uit of vakantie in de groene gebieden van de Hollandse Waterlinies. En daar zullen wij ze duurzaam bij blijven ondersteunen.

De gebieden van de Hollandse Waterlinies zijn echter ook kwetsbaar en niet overal geschikt voor een grote toeloop aan bezoekers. Het is nodig om zorgvuldige keuzes te maken over welke vormen van recreatie wij waar en in welke mate stimuleren. De beleving van inwoners van de grote steden die de stad uitgaan om te recreëren verschilt van die van inwoners van de kleinere plaatsen die de recreanten ontvangen. De laatste groep ervaart door de groeiende toestroom van recreanten een toenemende druk op haar leefomgeving. Spreiding van bezoekers zal daarom steeds meer aandacht van ons en van de ondernemers vragen. Zo zorgen wij ervoor dat voor de bewoners van deze gebieden de leefbaarheid goed blijft en voorkomen we dat de natuur

overbelast raakt.

Het gebied is voor een deel ook minder geschikt voor een grote toestroom van autoverkeer omdat de wegen vaak smal zijn en langs rivieren en kanalen lopen. Bovendien gaat het in veel gevallen om gebieden met een hoge landschappelijk en natuurwaarde, die aantrekkelijk zijn voor fietsen en wandelen. Daarom ligt het voor de hand om op die plekken langzaam verkeer te stimuleren.

Kansen voor bodem en water, energie en klimaat

Om de snelle klimaatverandering af te remmen is het nodig dat ook wij als Pactpartners onze CO2 uitstoot verminderen en ons aanpassen aan het veranderende klimaat. Met ruimte voor groen, waterpartijen en opwekking van duurzame energie dragen wij hieraan bij. Niet alle vormen van duurzame energie laten zich goed combineren met de kwaliteiten van het Werelderfgoed Hollandse Waterlinies. Wij zetten ons in om te onderzoeken welke vormen goed passen en stimuleren innovaties en ontwerpend onderzoek.

Bij de ontwikkeling van de Hollandse Waterlinies in het verleden vormde de bodem- en watersituatie het vertrekpunt. Er is slim gebruik gemaakt

van waterlopen, hoogteverschillen en bodemsoorten. Daarmee is een solide landschap gecreëerd dat gereed is voor passend gebruik. De visie en kennis die hieraan ten grondslag liggen, kunnen in de toekomst opnieuw worden ingezet.

Ook zien wij kansen voor het maken van combinaties tussen cultuurhistorie, recreatie, klimaatadaptatie en passende nieuwe leefmilieus. De gebiedsanalyses bieden hiervoor volop inspiratie. Bij passende nieuwe leefmilieus denken wij aan de optie van kleinschalige bebouwing waarbij de kernkwaliteiten van de Hollandse Waterlinies worden versterkt en verbeterd, bijvoorbeeld door oude schuren, kassen of andere bebouwing die zijn functie heeft verloren, te vervangen door kwalitatief goed ingepaste woningen.

De Hollandse Waterlinies zijn aangelegd als verdediging tegen mogelijke vijanden. De klimaatverandering is op dit moment te beschouwen als onze nieuwe vijand. Bescherming tegen hoog water en waterberging zijn in de komende jaren belangrijke thema's. Met het lopende project Klimaatkansenkaart brengen we de uitdagingen als gevolg van klimaatverandering in beeld en zoeken oplossingen in combinatie met passende functies.

3. Wij doen het samen

Wij doen het samen: *Wij werken gebiedsgericht en themagericht samen met onze Pactpartners en andere betrokkenen, volgens de uitgangspunten van de Omgevingswet:*

- Wij werken samen als één overheid.
- Wij stellen de kwaliteit van de leefomgeving centraal en werken integraal.
- Wij bieden ruimte voor lokaal maatwerk.
- Wij bevorderen meedoen en betrekken van burgers en organisaties.
- Wij harmoniseren onze teksten over de Hollandse Waterlinies in de gemeentelijke omgevingsplannen.

Wij dragen ieder bij binnen de doelen, taken en mogelijkheden van de eigen organisatie. Ook borgen wij de werkwijze in onze organisaties.

Siteholder

Alle werelderfgoederen in Nederland hebben een siteholder. De siteholder vervult een coördinerende en faciliterende rol voor het Werelderfgoed. Taken van de siteholder zijn bijvoorbeeld afstemming van beleid tussen partners, publiekscommunicatie en educatie, verspreiden van kennis over onderhoud en beheer en monitoring van de staat van het werelderfgoed. De gezamenlijke Hollandse Waterlinies provincies (Noord-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant) hebben besloten om via de oprichting van een gemeenschappelijk orgaan Hollands Waterlinies de rol als siteholder voor de

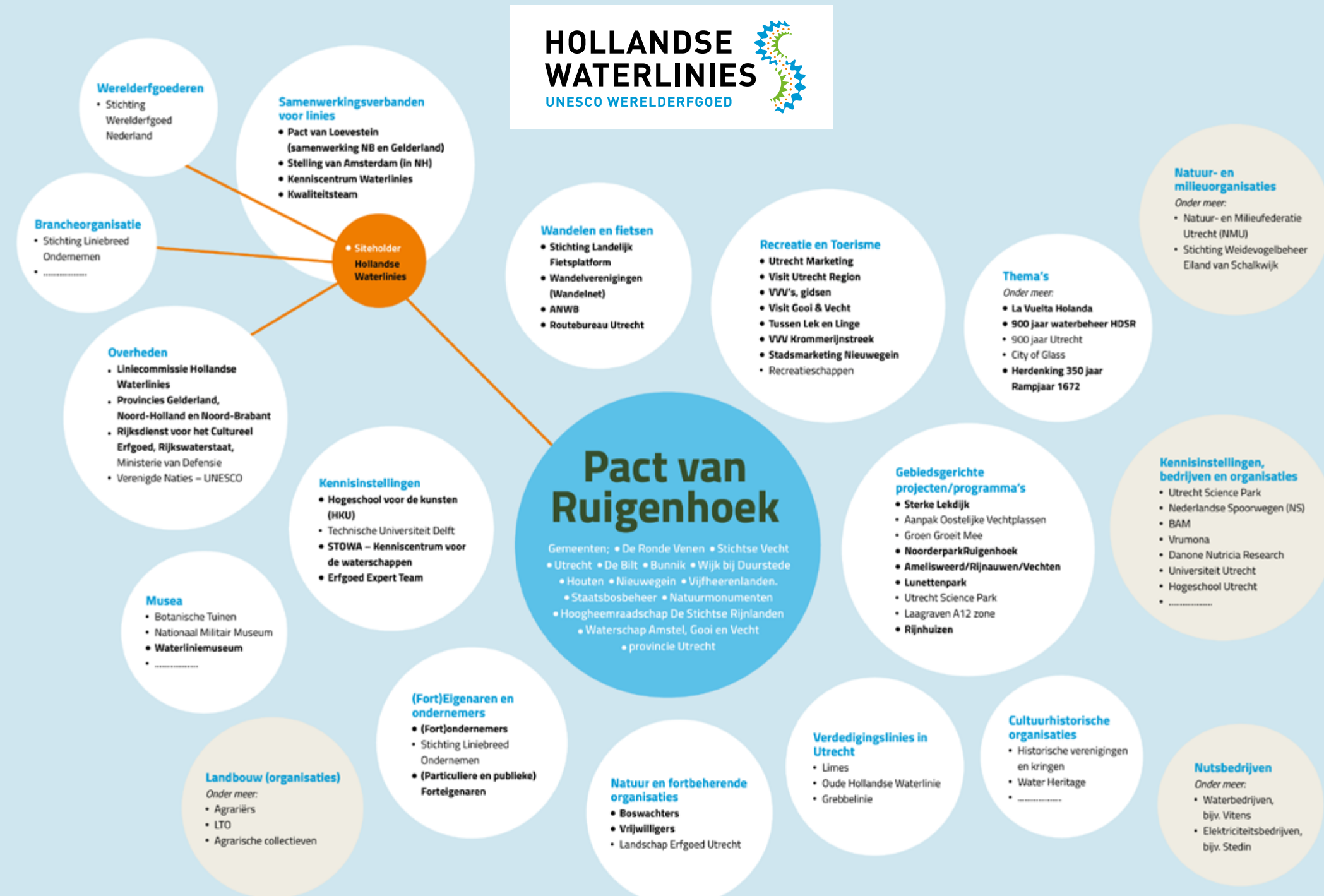
Hollandse Waterlinies uit te voeren. De activiteiten van de siteholder zijn dus aanvullend en faciliterend voor die van de individuele gemeenten, provincies, waterschappen en andere samenwerkingspartners.

Samenwerking binnen het Pact

Wij werken samen om het Werelderfgoed Hollandse Waterlinies te koesteren en te ontwikkelen en verbanden te leggen met maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. We doen dit samen omdat het erfgoed de gemeentegrenzen overschrijdt. Ook de grote vraagstukken, zoals energietransitie, klimaatadaptatie, groen en recreatie zijn grensoverschrijdend en daarom is samenwerking een must.

Toelichting netwerkoverzicht Pact van Ruigenhoek

In het Pact zijn al veel concrete resultaten bereikt en diverse nieuwe waardevolle samenwerkingen zijn tot stand gekomen. Deze zijn zichtbaar gemaakt in naaststaand netwerkoverzicht. Hierin is aangegeven met wie we al samenwerken en welke organisaties in beeld zijn om bij het Pact te betrekken. De wit gekleurde bollen zijn de type organisaties waarmee we nu al samenwerken. Hoe vetgedrukt de organisatie in een bol is weergegeven, hoe intenser de samenwerking. Met de organisaties die lichtgekleurd zijn zien we potentie om te kijken naar mogelijke samenwerking. Deze organisaties zijn genoemd tijdens de gesprekken die in het najaar plaatsvonden. De lijst is niet statisch en moet gezien worden als een momentopname.

Gebiedsgericht werken in de drie deelgebieden Noord, Midden en Zuid, met gebiedsmakelaars in een verbindende rol, heeft de afgelopen jaren veel meerwaarde opgeleverd. Daar willen we graag mee doorgaan, met ondersteuning vanuit de provincie.

Gebiedsgericht werken is een zoekproces waarbij de resultaten niet vooraf vast staan, maar afhangen van de dynamiek in en van het gebied. Binnen het complexe speelveld zoeken de gebiedsmakelaars met de stakeholders naar raakvlakken en win-win situaties die samen worden verzilverd, waarbij het cultuurhistorisch erfgoed van de Hollandse Waterlinies wordt verbonden met andere maatschappelijke opgaven.

Ook de themagerichte samenwerking op de thema's water, bescherming, marketing en toerisme, recreatieve benutting en ontwikkeling duurzaam gebruik heeft veel resultaten gebracht. Wij zetten deze thematische samenwerking voort tot het moment dat blijkt dat een andere indeling effectiever is om onze doelstellingen te behalen. Het opstellen van het Regionaal Actieprogramma 2022-2026 is een goed moment om de samenwerkingsthema's opnieuw te bespreken.

Wij delen en verbinden onze kennis en informatie over de Hollandse Waterlinies en maken daarbij gebruik van gezamenlijke tools, zoals de Werkplaats Waterlinies.

Rolverdeling provincie en partners binnen en buiten het Pact

Door het verwerven van de Werelderfgoed status en de maatschappelijke en ruimtelijke opgaven die spelen in deze gebieden, verschuiven onze taken en rollen. Daarom vinden wij het belangrijk om in de komende tijd met elkaar te bespreken wat wij van elkaar verwachten, hoe wij optimaal gebruik kunnen maken van ieders kracht en expertise en elkaar kunnen aanvullen en versterken. Ook vinden wij het zinvol om in kaart te brengen hoe de besluitvorming over nieuwe ontwikkelingen verloopt en wie welke rol daarin heeft.

Borging binnen onze organisaties

Wij pactpartners werken samen in het gebied van de Hollandse Waterlinies, maar we zijn als afzonderlijke organisaties heel verschillend. Wij dragen ieder bij vanuit de inhoudelijke opgaven waar wij voor staan en de doelen, taken en mogelijkheden van de eigen organisatie. Dit betekent dat de inzet en bijdrage per organisatie zowel inhoudelijk als qua omvang zal verschillen. Wij werken zoveel mogelijk integraal en leggen actief verbandingen met beleid, programma's en regionale opgaven die raken aan de doelen van de Hollandse Waterlinies. De complexiteit van de opgaven vraagt om een combinatie van expertises op terreinen als cultureel erfgoed, ruimtelijke ontwikkeling, klimaat en energie, recreatie, natuur, groen en bereikbaarheid.

De aanwezigheid van deze expertises verschilt per organisatie binnen het Pact. Het voordeel van de Pactsamenwerking is dat wij elkaar kunnen aanvullen en versterken.

In 2024 loopt het provinciale Programma Hollandse Waterlinies af. Wij onderzoeken gezamenlijk hoe wij onze samenwerking daarna het best kunnen vormgeven.

Samenwerking met andere partners

De Hollandse Waterlinies liggen in de provincie Utrecht en ook in Noord-Holland, Gelderland en Noord-Brabant. Daarom werken wij intensief samen met deze provincies en geven samen invulling aan de taken van siteholder voor het werelderfgoed. In de provincies Gelderland en Noord-Brabant werken gemeenten, provincies, waterschappen en grondeigenaren samen in de Hollandse Waterlinies binnen het Pact van Loevestein. Wij willen in de komende jaren de samenwerking met het Pact van Loevestein verder versterken. Via het Uitvoeringsprogramma Hollandse Waterlinies in Utrecht werken we ook samen met het Programma Hollandse Waterlinies in wording in Noord-Holland.

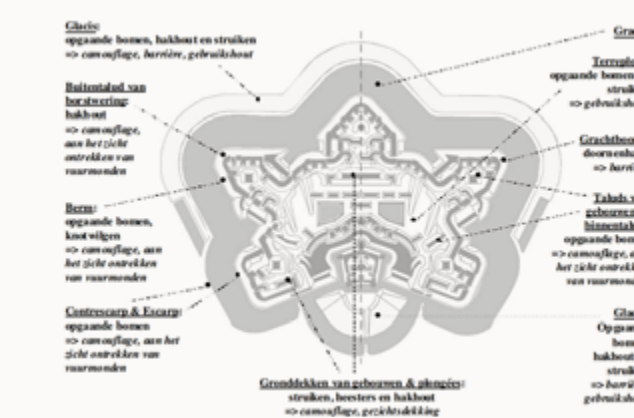
Wij verkennen hoe wij de samenwerking met organisaties die zich bezighouden met de Oude Hollandse Waterlinies, Limes en de aanpak van de Oostelijke Vechtplassen kunnen optimaliseren.

We maken verbandingen met evenementen als "900 jaar water" (HDSR) en de herdenking van het Rampjaar 1672, omdat we daarbij een link kunnen leggen met het verhaal van de Hollandse Waterlinies.

Wij herkennen dat naast ons Pact er meer belangrijke partners zijn, waarmee wij samenwerken, zoals ondernemers, grondeigenaren, toeristische organisaties, energie- en watermaatschappijen, natuur- en milieuorganisaties en agrarische organisaties. Wij vinden het zinvol te onderzoeken of wij een vorm kunnen vinden, om deze partijen op een lichte manier aan ons te verbinden, bijvoorbeeld via een "Vrienden van het Pact kring." Bekend maakt ook bemind!

Andere gebieden en andere landen hebben al veel ervaring opgedaan in het omgaan met Werelderfgoed op hun grondgebied. Wij zijn benieuwd naar hun ervaringen en leggen daarom contacten met enkele van deze gebieden. Als partners in het Pact van Ruigenhoek delen wij onze kennis en ervaring ook met anderen die hier hun voordeel mee kunnen doen.

Voorbeeldprojecten ter inspiratie

Hier staan voorbeelden van projecten waar wij als pactpartners aan hebben samengewerkt op basis van het eerste Pact van Ruigenhoek van 2017 en het bijbehorende Regionale Uitvoeringsprogramma.

Thema Bescherming: Onderzoek bescherming kleine Waterlinie elementen

De provincie is in samenwerking met grondeigenaren bezig met het in kaart brengen van de historische beplanting (kleine groene elementen) in de Hollandse Waterlinies met als doel aan luiten bij de huidige biodiversiteitsopgave en de groene historische elementen te versterken waardoor we het waterlinielandschap nog beter kunnen begrijpen.

Thema Marketing en Toerisme: Ode aan de Hollandse Waterlinies – Fortensafari

De forten liggen als (natuur)eilandjes in het mooie waterlinielandschap. Omdat zij jarenlang afgesloten zijn geweest van de buitenwereld ontwikkelde zich daar een eigen biodiversiteit en kom je er diverse dieren en planten tegen. Het heldere water van de fortgracht trekt ijsvogels aan en ook struiken met stekels zoals de meidoornstruik zie je veel op de forten. In het kader van het themajaar Ode aan het Landschap ontwikkelden we met de natuur beherende organisaties, waaronder Staatsbosbeheer

en Natuurmonumenten, Fortensafari's. Een uniek gezamenlijk product waarbij de bezoeker op pad gaat met de boswachter om de bijzondere waterlinie natuur te leren kennen. Ondanks corona gingen toch nog flink wat Fortensafari's door. Deze zijn met enthousiasme ontvangen. Volgend jaar gaan we hiermee verder.

Thema Recreatieve benutting: Arrangementen en routes

Via gezamenlijke ontwikkeling van routes en arrangementen hebben vele recreanten de Hollandse Waterlinies ontdekt en beleefd en tegelijkertijd bijgedragen aan de regionale recreatief-toeristische sector en de exploitatie van diverse forten in het bijzonder. Via de arrangementen van Happen en Stappen en Happen en Trappen hebben veel bezoekers een mooie route gewandeld of gefietst, het verhaal leren kennen en tegelijkertijd gebruik gemaakt van horeca in de Waterlinies. Ook de nieuwe LF Waterlinie fietsicoonroute biedt naast een prachtige, meerdaagse fietsvakantie substantiële inkomsten voor de horeca en verblijfsaccommodaties (al dan niet op forten) langs de route. Zonder de gezamenlijke inspanning van de Pact-leden hadden we nooit zoveel impact kunnen hebben.

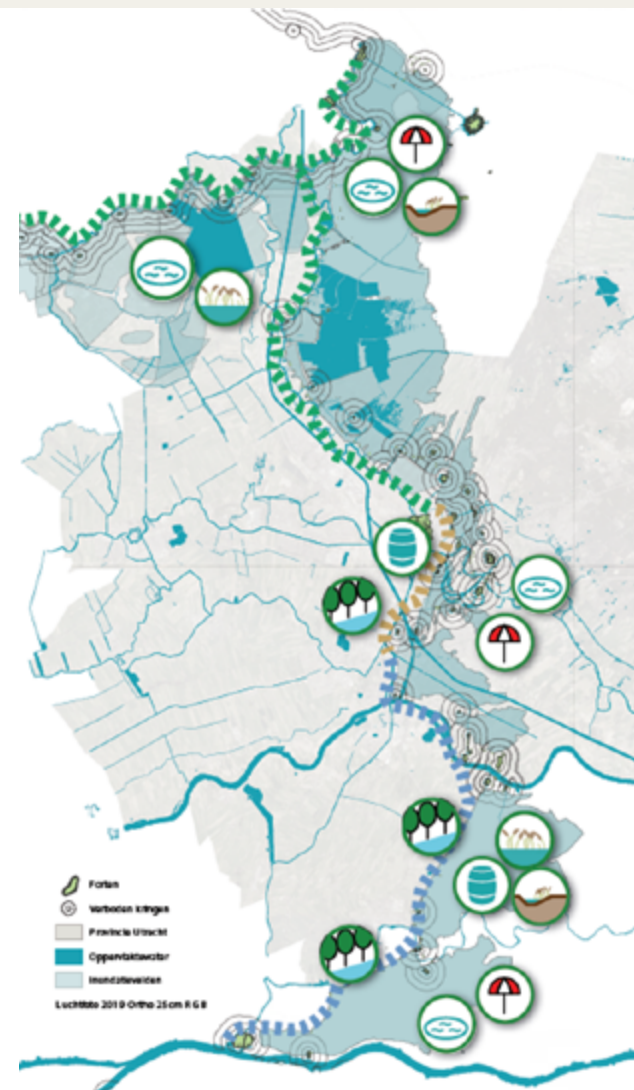
Thema Water: Klimaatkansenkaart

Door een inventarisatie van het Waterliniegebied, en met name de

onbebouwde inundatievelden, maakte Witteveen+Bos in opdracht van de pactwerkgroep Water een klimaatadaptatie-kansenkaart van de Hollandse Waterlinies in de provincie Utrecht. De kaart geeft per landschapstype de klimaatproblemen en klimaatoplossingen en verbindt dit aan passende functies zoals recreatie, natuur en landbouw. We gebruiken de kaart om het gesprek met alle Pactleden te starten en met elkaar te zoeken naar concrete locaties voor klimaatadaptieve projecten die te linken zijn aan de Hollandse Waterlinies.

Thema Ontwikkeling Duurzaam Gebruik: Ontwerpend onderzoek Energielandschap

Gemeente De Ronde Venen, provincie, Waternet en een agrariër hebben samen met een ontwerpbureau gezocht naar mogelijkheden voor een energielandschap in Waverveen. In een sessie aan de keukentafel met vertegenwoordiging van verschillende disciplines is gezocht naar een ontwerp waarin belangen van cultuurhistorie, energie, bodemdaling, stikstofdepositie en recreatieve beleving bij elkaar komen. Dit heeft geresulteerd in een mooi ontwerp waarin alle belangen samen komen en dat de toets der kritiek kon doorstaan. Helaas bleek de business case te klein voor realisatie. Gemeente, waterschap en provincie trekken nu verder op met een breder onderzoek voor de totale linie in de gemeente.

Achtergrond en context van de actualisatie

Op 15 november 2017 ondertekenden wij, 14 publieke en private partners in de provincie Utrecht, het Pact van Ruigenhoek. Samen gingen we aan de slag om te werken aan de bescherming, ontwikkeling, recreatieve benutting, het waterverhaal uitdragen en het bekendmaken en promoten van het toeristisch aanbod van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en Stelling van Amsterdam. We hadden een belangrijke ambitie: het verkrijgen van de UNESCO-Werelderfgoedstatus voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie, als uitbreiding op de Stelling van Amsterdam en de geheimen van de Linie en Stelling zichtbaar, beleefbaar en toegankelijk maken. Deze ambities maakten we de afgelopen jaren waar met onze gezamenlijke inzet op thema's en ontwikkeling in de gebieden. De combinatie van ons ambtelijk én bestuurlijk samenwerken, thematisch én gebiedsgericht, heeft zijn vruchten afgeworpen. De afgelopen jaren is binnen en buiten het Pact van Ruigenhoek een goede samenwerking tot stand gekomen, waarbij de aanjagende rol van de provincie belangrijk is. Intussen zijn we vier jaar verder en is veel bereikt, zie onder andere de terugblik op twee jaar Pact van Ruigenhoek uit 2019. Maar we zijn nog niet klaar. De wereld staat niet stil en daarom is het tijd voor het hernieuwen van onze ambities.

Wat is er veranderd dat hernieuwen van ambities nodig is?

Grote maatschappelijke en ruimtelijke opgaven

In de provincie komt een aantal grote maatschappelijk opgaven samen op een relatief klein grondgebied. Naast de opgaven om het erfgoed van de Hollandse Waterlinies te koesteren en te ontwikkelen, vragen klimaat en energie, wonen en werken, mobiliteit, landbouw en natuur, groen en recreatie nadrukkelijk om aandacht en ruimte. Deze opgaven waren er vier jaar geleden ook, maar de urgentie van sommige opgaven, zoals de klimaatopgave, energietransitie en woningbouw is de afgelopen jaren sterk toegenomen. Dit betekent dat het van belang is om open met elkaar en andere betrokkenen te spreken over de verschillende opgaven, wensen en belangen en samen op zoek te gaan naar kansen voor passende functiecombinaties.

Ontwikkelingen in beleid en uitvoering

In samenhang met de grote maatschappelijke opgaven in de provincie Utrecht, zijn ook het beleid en de programma's die over de Hollandse Waterlinies gaan of ermee samenhangen in ontwikkeling. Hieronder noemen wij enkele programma's en beleidsstukken.

Het *Uitvoeringsprogramma Hollandse Waterlinies (provincie Utrecht, 13 juli 2021)* met als titel: "Van verdedigingslinie naar inspiratiebron" heeft als hoofddoelstelling om de Hollandse Waterlinies verder te ontwikkelen als aanjager van ruimtelijke kwaliteit en in te zetten als inspiratiebron."

De subdoelen van het uitvoeringsprogramma zijn:

1. Een verdere omarming, beleving en betere toegankelijkheid van de Hollandse Waterlinies.
2. De Hollandse Waterlinies waardevoller maken door passende opgaven te combineren en de identiteit te versterken.
3. Bewustwording voor bescherming verhogen en de kernkwaliteiten inzetten als bouwsteen voor ontwikkeling.
4. Het in- en extern borgen van de resultaten, het programma, het eigenaarschap en de werkwijze.

Als pactpartners ondersteunen wij deze doelen en verwerken ze in dit Pact van Ruigenhoek.

Bij het gezamenlijk verkennen van mogelijkheden en het maken van afwegingen en keuzes, staan onder meer onderstaande instrumenten en kaders tot onze beschikking. Deze zijn bedoeld als input voor gesprek en als praktische handvaten bij afwegingen.

- Visies, beleid en instrumenten van de pactpartners en andere samenwerkingspartners.
- De provinciale interim Omgevingsverordening en de Gebiedsanalyses kernkwaliteiten Hollandse Waterlinies.
- Het Afwegingskader Energie (in ontwikkeling).
- Het Afwegingskader Sport.
- Klimaatkansenkaarten.
- De kracht van ontwerpend onderzoek.
- Voorbeeldengids (in voorbereiding).
- Advisering door het Erfgoed Expert Team.
- Advisering door partners Pact van Ruigenhoek.

De ambitie van het *Programma Klimaatadaptatie 2020-2023 (provincie Utrecht, mei 2020)* is dat de provincie Utrecht in 2050 klimaatbestendig en waterveilig is. Dit vraagt om aanpassing aan de risico's en kansen die ontstaan door de gevolgen van klimaatverandering – zoals wateroverlast, droogte, hitte en overstromingen.

In dit programma staat als duidelijke actie om de eigenschappen van het Waterlinielandschap te verbinden met klimaatadaptatie. Klimaatadaptatie sluit goed aan bij het koesteren en ontwikkelen van het Werelderfgoed: het open landschap kan bijdragen aan waterberging, tegengaan van bodemdaling en het voorkomen en bestrijden van hittestress.

In het *Waterbeheerprogramma 2022-2027 van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden en het ontwerp Waterbeheerprogramma 2022-2027 van Waterschap Amstel, Gooi en Vecht* staan de ambities van de waterschappen voor schoon en gezond water en een duurzaam, waterveilig

en klimaatbestendig watersysteem benoemd. De waterschappen benoemen de noodzaak om intensief samen te werken aan de vraagstukken van de toekomst waarin water een cruciale rol speelt, zoals een klimaatbestendige woonomgeving, een gezonde leefomgeving, het afremmen van bodemdaling in de veenweidegebieden en de energietransitie. Deze vraagstukken spelen een grote rol in de gebieden van de Hollandse Waterlinies.

In het *Provinciaal programma Wonen en Werken 2021 (provincie Utrecht, 5 oktober 2021)* staan de programma's voor wonen en werken voor de regio's U16, Amersfoort en Foodvalley. Deze zijn tot stand gekomen na intensief overleg tussen de provincie, de gemeenten en de regio's. Op basis van deze programma's werken provincie, regio's en gemeenten samen aan de realisatie van de woningbouwopgave en de opgave op het gebied van bedrijventerreinen. Binnen gemeenten raken de opgaven van de Hollandse Waterlinies en van wonen en werken elkaar. Daarom is afstemming noodzakelijk.

Het *Plan van aanpak Groen Groeit Mee (provincie Utrecht, 6 oktober 2020)* heeft als doel om rode en groene ontwikkelingen in de provincie Utrecht in balans te houden. Utrecht is de snelst groeiende regio van Nederland. Tot 2040 neemt het aantal woningen met 150.000 toe. Hoe zorgen we ervoor dat de groene kwaliteit van Utrecht mee kan groeien? Het doel van het programma is om in alle ruimtelijke plannen, projecten en gebiedsontwikkelingen, de groen- en waterontwikkeling evenredig en volwaardig mee te nemen. Provincie Utrecht, U10, Regio Amersfoort, Foodvalley, gemeenten, waterschappen, natuur- en terreinbeherende organisaties en Stichting Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug werken hieraan samen en bereiden een Groen Groeit Mee-pact voor. De gebieden van de Hollandse Waterlinies zijn groene gebieden tegen het verstedelijkte gebied aan. Door slimme verbindingen te maken, leveren deze gebieden een bijdrage aan de ambities van Groen Groeit Mee. Door de ambities van Groen Groeit Mee nog meer te laten landen in de Hollandse Waterlinies hebben we een sterke troef om deze gebieden open en groen te houden en tegelijkertijd te zorgen voor economische en maatschappelijke meerwaarde.

Ook in het *Integraal Ruimtelijk Perspectief van de U10*: “Gezond leven in een stedelijke regio voor iedereen” is de omgang met groen, landschap en water een belangrijk speerpunt. Eén van de doelen is dat in 2040 de inwoners van de regio in een groene omgeving wonen, die uitdaagt om gezond te leven. Groen begint bij de voordeur en is verbonden met de grote en kleinere landschappen die de regio rijk is. Van plantsoen tot groene oever, van Heuvelrug tot veenweidegebied, van Lekdijk tot waterlinie en alles ertussenin. Dit ruimtelijke perspectief stimuleert de verbinding van stedelijke en groene gebieden, met als doel een gezonde leefomgeving.

In veel andere nota’s en plannen van onze organisaties staan aanknopingspunten voor bescherming, benutting en ontwikkeling van de Hollandse Waterlinies. Helaas is het niet mogelijk deze allemaal te behandelen in dit pact. In het regionaal actieprogramma zullen we bij thematische en gebiedsgerichte acties naar deze plannen verwijzen.

In de komende jaren gaan we aan de slag met het opstellen van omgevingsvisies en -plannen en daarbij zullen we toewerken naar een geharmoniseerde aanpak van bescherming, benutting en ontwikkeling van de Hollandse Waterlinies.

Relatie met andere linies en thema’s

Naast de Hollandse Waterlinies loopt ook de Neder-Germaanse Limes door de provincie Utrecht, de noordgrens van het Oude Romeinse Rijk. De Limes heeft sinds 2021 ook de Werelderfgoed status. In sommige gebieden raken de Nieuwe Hollandse Waterlinie en Limes elkaar. Ook bij de bescherming, ontwikkeling en promotie van deze werelderfgoederen willen wij samen optrekken, daar waar het passend is. Dit doen we eveneens voor de Oude Hollandse Waterlinie, Grebbelinie en de Aanpak Oostelijke Vechtplassen.

Ondertekenaars Pact van Ruigenhoek op 18 februari 2022

**Gemeente
De Ronde Venen**

Dhr. Maarten Divendal
(Burgemeester van de
gemeente de Ronde Venen)

staatsbosbeheer

Mw. Jelka Both
(Hoofd Staatsbosbeheer Utrecht)

Dhr. Arjan Wisseborn
(Wethouder gemeente
de Stichtse Vecht)

Mw. Anne Brommersma
(Wethouder gemeente de Bilt)

Mw. Karin Sommer- de Vries
(Hoogheemraad van
Hoogheemraadschap
De Stichtse Rijnlanden)

Nieuwegein

Dhr. Jan Kuiper
(Wethouder gemeente Nieuwegein)

Mw. Wil Kosterman
(Wethouder gemeente
Wijk bij Duurstede)

Dhr. Sander Bos
(Wethouder gemeente Houten)

Dhr. Cees Taal
(Wethouder gemeente
Vijfheerenlanden)

Mw. Bea de Buissonjé
(Lid Dagelijks Bestuur Waterschap
Amstel, Gooi en Vecht)

Dhr. Jocko Rensen
(Wethouder gemeente Bunnik)

PROVINCIE **UTRECHT**

Dhr. Rob van Muilekom
(Gedeputeerde Provincie Utrecht)

Mw. Arjenne Bak
(Gebiedsmanager Vechtplassen)

Ondertekend op:

Mw. Anke Klein
(Wethouder gemeente Utrecht)

